

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА****SPECIAL KNOWLEDGE UTILIZATION IN THE INVESTIGATION OF COUNTERFEITING**

**Тимчишин А.М., д.ю.н., доцент,
завідувач кафедри права та гуманітарних дисциплін
Відокремленого структурного підрозділу закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Івано-Франківська філія**

У статті розглянуті основні підходи до використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва. З'ясовано, що складнощі, які виникають при залученні спеціаліста у таких кримінальних провадженнях, обумовлюються визначенням важливості етапів розслідування та їх меж. Вчасне залучення такого суб'єкта безумовно впливатиме на хід розслідування фальшивомонетництва та виконання завдань кримінального провадження передбачених статтею 2 Кримінального процесуального кодексу України.

Наголошено, що правильне розуміння поняття спеціальних знань у кримінальному процесі – важлива умова їх використання в різних формах учасниками кримінального судочинства в ході розслідування кримінального провадження про фальшивомонетництво згідно із вимогами закону. Під ними слід розуміти такі, що використовуються в процесі розслідування фальшивомонетництва, слід розуміти систему науково обґрунтованих і апробованих практикою знань наукового та прикладного характеру в галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, отриманих унаслідок спеціальної підготовки, підвищення кваліфікації, самоосвіти, наукової діяльності, досвіду практичної роботи за спеціальністю, що не становлять професійних знань суб'єкта доказування і використовуються з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини в кримінальних справах у випадках і порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством

Спеціальні знання є елементом, що визначає процесуально-правовий статус учасників кримінально-процесуальної діяльності. Вони впливають на формування їх прав й обов'язків, систему гарантій, умови та порядок діяльності в процесі розслідування фальшивомонетництва, визначають характерне процесуальне значення результатів, що досягаються під час такої діяльності.

Ключові слова: фальшивомонетництво, розслідування, спеціальні знання, кримінальне провадження, експертиза.

The article examines the main approaches to utilizing specialized knowledge in the investigation of counterfeiting. It is found that the difficulties arising from involving specialists in such criminal proceedings are determined by defining the importance of investigation stages and their boundaries. Timely engagement of such a subject undoubtedly affects the course of counterfeiting investigation and the execution of tasks of criminal proceedings as stipulated by Article 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

It is emphasized that the correct understanding of the concept of specialized knowledge in criminal proceedings is a crucial condition for their use in various forms by participants in criminal proceedings during the investigation of counterfeiting cases in accordance with legal requirements. These should be understood as a system of scientifically grounded and practice-tested knowledge of scientific and applied nature in the field of science, technology, art, or craft, obtained through special training, qualification enhancement, self-education, scientific activity, practical work experience in the specialty, which do not constitute professional knowledge of the evidentiary subject and are used to obtain evidential and guiding information necessary for establishing the truth in criminal cases in cases and in the manner determined by criminal procedural legislation.

Specialized knowledge is an element defining the procedural-legal status of participants in criminal procedural activity. They affect the formation of their rights and obligations, system of guarantees, conditions, and procedure for activities in the process of investigating counterfeiting, determining the characteristic procedural significance of the results achieved during such activity.

Key words: counterfeiting, investigation, specialized knowledge, criminal proceedings, expertise.

Постановка проблеми. Проблема виявлення, розкриття та розслідування фальшивомонетництва є актуальною для України. Бурхливий розвиток офісної техніки, поліграфічного обладнання та розповсюдження їх в Україні дозволяє фальшивомонетникам створювати чітко організовану та високо розвинену індустрію фальшивомонетництва.

Значна частина теоретичних і прикладних питань даної тематики на сьогоднішній день залишилася без розгляду або є дискусійною. Наявні методичні рекомендації вимагають систематизації та потребують подальшої розробки з метою максимально повного задоволення потреб сучасної практики у використанні спеціальних знань у процесі розслідування фальшивомонетництва.

Зрозуміло, що суттєве практичне значення і недостатня наукова розробка проблем, пов'язаних із використанням спеціальних знань у процесі розслідування фальшивомонетництва, зумовлюють необхідність здійснення теоретичних пошуків, спрямованих на визначення шляхів більш широкого використання досягнень науки і техніки в процесі розслідування розглядуваної категорії злочинів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Безпосередньо питання використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва вивчали В. В. Арешонков, Є. О. Даніч, В. В. Кікінчук, К. М. Ковальов, Н. В. Копча, І. Г. Пиріг, Ю. П. Поляк, Б. В. Романюк, В. В. Семенов, Р. Л. Сте-

панюк, Е. Б. Сімакова-Єфремян, Б. Б. Теплицький, О. О. Юхно та інші вчені.

Безперечно, зусиллями вищезазначених учених була створена міцна теоретична й методологічна основа для сучасних і майбутніх наукових досліджень проблем використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, проте необхідно зауважити, що їх праці не охоплюють повного комплексу питань, спеціально присвячених проблемам використання спеціальних знань у ході розслідування фальшивомонетництва.

Мета та завдання – надати комплексну характеристику особливостям використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва.

Виклад основного матеріалу. З часів появи перших паперових грошей вони одразу стали об'єктом підвищеної уваги злочинців. З огляду на це явище кожна держава безперервно працює над підвищенням захищеності своїх паперових та металевих матеріальних цінностей від підробки. Однак швидкий розвиток копіювально-розмножувальної техніки та засобів оперативної поліграфії обумовив зростання кількості підробок не тільки іноземних паперових грошей, а й національної валюти України. З кожним роком кількість та якість підробок сучасних паперових грошей України неухильно зростають [1].

У криміналістичній літературі відсутні відомості про точний час появи методик визначення дійсності перших

грошових знаків і, відповідно, методики розслідування даного виду злочинів. На думку К. М. Ковальова, спеціальні методи дослідження підроблених срібних монет застосовувалися вже в VI столітті до нашої ери. Монети перевіряли за допомогою ножа, шляхом зрізання шматочка. На отриманому в такий спосіб зрізі можна було визначити, з якого металу виготовлений грошовий знак. З метою приховання своїх злочинних дій, виготовлювачі фальшивих монет самі стали робити на них такий надріз та покривати його сріблом [2, с. 20].

Саме слово «фальшивомонетництво» походить від латинського слова *falsus*, що означає «помилковий, підроблений, неправильний». Також вживається слово «фальсифікація», що походить від однокорінних слів: «*falsificatio*» та «*falsifico*», що означає в перекладі «підробляти» [3, с. 726].

Залежно від ознак суб'єкта фальсифікації грошей та цілей, на які воно направлено, А. В. Мироська умовно виділила три групи фальшивомонетництва:

1) яке здійснюють фальшивомонетники-одиночки – це так зване «побутове фальшивомонетництво», яке вчиняється в одиничних випадках з використанням підручних засобів чи комп'ютерної техніки, а намір виникає спонтанно.

2) фальшивомонетництво, яке здійснюється спеціально створеними злочинними угрупованнями з метою наживи, – найпоширеніша категорія зі складною системою управління від виготовлення до збуту підроблених банкнот, із великою кількістю співучасників і розподілом обов'язків. Для цього вербуються спеціалісти з технічною освітою, поліграфісти, гравери, фотографи, програмісти [4]. Далі, як виняток, вчена зараховує до даної категорії і деяких фальшивомонетників-одиночок – художників або осіб, робота яких пов'язана з комп'ютерною технікою [4];

3) державне фальшивомонетництво – виготовлення однією країною фальшивих грошей іншої країни для підриву економіки останньої. Організаторами державного фальшивомонетництва, виступають вищі керівні особи держави або керівники державних силових служб. Безпосередніми виконавцями можуть бути як державні службовці (працівники цих установ), так і фальшивомонетні фабрики, створені шляхом зашифрованих заходів із залученням спеціалістів необхідного профілю. Реалізація підроблених банкнот здійснюється через агентуру як товар або оплата послуг, а в грошовий обіг вони поступають через осіб, які, як правило, не мають уявлення про їх реальне походження [4].

Залежно від використовуваних способів та методів виготовлення, знярядь, засобів та якості предмета посягання, можна виділити три типи фальшивомонетництва:

1) непрофесійне (некваліфіковане) фальшивомонетництво;

2) професійне (кваліфіковане) фальшивомонетництво;

3) державне фальшивомонетництво.

Розглядаючи поняття криміналістичної характеристики фальшивомонетництва слід розуміти упорядковану сукупність суттєвих відомостей про криміналістично значущі типові ознаки, які відрізняють фальшивомонетництво від інших злочинних посягань і визначають систему слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на його розкриття та розслідування.

Сьогодні у криміналістиці немає чіткого переліку елементів криміналістичних характеристик, що може розглядатися як єдина та незмінна система для всіх видів злочинів. Кожний злочин є індивідуальним, відповідно до цього і набір елементів криміналістичної характеристики може змінюватися (скорочуватися або розширюватися) [5].

Наразі, немає підстав включати окремим елементом криміналістичної характеристики фальшивомонетництва механізм злочину, оскільки, останній сам структурно

є явищем складним і включає в себе усі елементи злочинної діяльності, що суперечить поняттю про однорівневість структурних елементів системи; закономірності механізму злочину є гносеологічною основою, яка дозволяє встановити зв'язки між елементами криміналістичної характеристики і задає нові якісні властивості системі відомостей про злочин у цілому.

Аналізуючи кримінальні провадження відносно фальшивомонетництва можна зробити висновок про те, що до типових дій фальшивомонетників при підготовці належать:

– вирішення питань про фінансування злочинної діяльності на початковому етапі;

– пошук приміщення, в якому буде здійснюватися виготовлення і зберігання фальшивок;

– підбір (підшукування) необхідних співучасників злочину (осіб, що володіють спеціальними знаннями, осіб, що будуть здійснювати збут підробок, мають у власності транспортні засоби, тощо);

– визначення з видом (видами) валюти, яка в подальшому буде підроблятися злочинцями;

– придбання спеціального обладнання, комп'ютерної та копіювальної техніки (визначення зі способом підробки);

– визначення місць збуту та шляхів транспортування фальшивих грошей.

Кожен з цих етапів у процесі підготовки до вчинення злочину відіграє важливу роль й так чи інакше впливає на безпосередні умови вчинення злочину. Так, для того, щоб розпочати злочинну діяльність, злочинець (організатор), як правило, або володіє необхідною сумою грошових коштів на «виробничі» витрати (закупівлю матеріалів, обладнання та ін.), або вживає заходів для отримання цих коштів (бере в борг, вчиняє інші майнові злочини тощо) [6].

Суттєву роль у процесі підготовки до здійснення кримінального правопорушення відіграє підбір співучасників злочину і визначення ролі кожного з них у злочинній групі. Тут слід відзначити фахівців з виготовлення підроблених грошей. Як правило, організовані злочинні групи для здійснення свого задуму залучають фахівців у сфері поліграфії, фотографії, граверів, осіб, що мають досвід роботи з копіювально-розмножувальною і комп'ютерною технікою. Окрім того, зазначені особи підбирають та купують різноманітні хімічні речовини, фарби та інші розхідні матеріали, необхідні для виготовлення фальшивих грошових знаків [1; 7].

Одним з елементів криміналістичної характеристики злочинів є особа злочинця, дослідженню якої присвячені праці багатьох учених – криміналістів, кримінологів, психологів. Особа злочинця як один із структурних елементів криміналістичної характеристики все ще залишається проблемою, що становить інтерес з точки зору з'ясування її характеристик, насамперед типологізації «злочинної особистості» [8, с. 156].

Безпосередня практична діяльність спеціаліста при проведенні слідчих дій, де виникла необхідність застосування його спеціальних знань, навичок та досвіду, є надзвичайно важливою, оскільки пов'язана з технологією виробництва, експлуатації складної техніки, обладнання, що використовувалась для виробництва підроблених грошей. Наприклад, спеціаліст під керівництвом слідчого при безпосередньому огляді різного обладнання, технічних приладів може виявити суттєві, на перший погляд непомітні, матеріальні сліди злочину, які можуть мати важливе значення у справі. Докази за участю спеціаліста слідчий може досліджувати при огляді як на місці їх вилучення, так і в стаціонарних умовах лабораторії чи іншого відповідного закладу. За безпосередньою участю спеціаліста слідчий може не тільки виявити і вилучити докази, а й кваліфіковано їх дослідити у межах своєї компетенції та правильно описати в протоколі слідчої дії окремі елементи купюр, сировини, обладнання тощо [9, с. 99–100].

На думку, А. В. Миrowsької спеціальні знання, що використовуються в розслідуванні фальшивомонетництва – це система незагальновідомих, незагальнодоступних, науково обґрунтованих і практично апробованих знань теоретичного та прикладного характеру в галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, отриманих внаслідок спеціальної підготовки, підвищення кваліфікації, самоосвіти, наукової діяльності, досвіду практичної роботи за спеціальністю, що не становлять професійних знань суб'єкта доказування і використовуються з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини у випадках і порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством [4]; Р. Л. Степанюк, В. В. Кікінчук звертають увагу на те, що не існує чіткої межі між професійними знаннями слідчого та спеціальними знаннями. В процесі накопичення досвіду розслідування кримінальних проваджень і підвищення кваліфікації обсяг професійних знань слідчого стає більш глибоким і широким, охоплюючи певну частину знань (в першу чергу, із галузі криміналістики), які вважаються спеціальними [12]; Ю. П. Поляк переконує, що розуміння змісту спеціальних знань у кримінальному процесі як професійних відповідає загальноприйнятим уявленням про те, що сучасна професійна діяльність спеціалістів акумулює в собі знання всіх попередніх поколінь працівників відповідної професії [13].

На думку деяких науковців, до спеціальних не відносяться загальновідомі знання. Співвідношення спеціальних і загальновідомих знань залежить від рівня розвитку соціуму та інтегрування наукових знань у повсякденне життя людини. Розширення та поглиблення уявлень про певні явища, процеси, предмети призводить до того, що знання стають більш диференційованими, системними, доступними широкому колу осіб. Разом із тим, у сучасних умовах очевидні, повсякденні уявлення заперечуються, виникають їх нові наукові обґрунтування, які набувають характер спеціальних знань.

У свою чергу, Н. В. Копча акцентує увагу на тому, що спеціальні й загальновідомі знання – це система взаємопов'язаних елементів, а тому, під час визначення поняття спеціальних знань необхідно враховувати мету їх використання та вимоги процесуальної форми, а не належність до певного виду знання [10].

Одним із основних і дискусійних питань кримінально-процесуальної теорії є співвідношення таких термінів, як «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання». Зазвичай у науковій літературі ці два поняття вживаються як рівнозначні, хоча, ні з філософської, ні з філологічної точки зору, ці категорії не є синонімічними.

Термін «спеціальне пізнання» виражає процес отримання знань, тоді як під спеціальними знаннями розуміється якість знань, які мають відповідні особи – спеціалісти, експерти та інші. Поняття «спеціальні пізнання» ширше поняття «спеціальні знання», оскільки включає в себе не лише теоретичний, але й емпіричний аспект [14, с. 195].

Разом з тим, термін «пізнання» носить персоналізований характер, тому що пізнання – це сукупність знань, засвоєних конкретним суб'єктом, а категорія «знання» може позначати сукупність будь-яких відомостей в певній сфері.

При проведенні огляду та інших слідчих (розшукових) дій важливо виявити, зафіксувати та вилучити непошкодженими невидимі неозброєним оком сліди злочину. Участь спеціаліста з метою застосування найновіших і найскладніших науково-технічних засобів підвищує надійність гарантії виявлення, фіксації і вилучення таких речових доказів та об'єктивність їх оцінки і використання у кримінальному провадженні [10].

Особливо важлива, на нашу думку, участь спеціаліста при проведенні процесуальних дій, в ході яких ведеться пошук і вилучається інформація, яка міститься

в машинній пам'яті комп'ютерів [11]. Спеціаліст у галузі комп'ютерних технологій може надати допомогу та консультацію з приводу побудови комп'ютерної програми, її роботи, місцезнаходження інформації, яка цікавить слідчого, способах її вилучення із пам'яті комп'ютера, проведення певних операцій за допомогою комп'ютера. Некваліфіковане поводження з комп'ютером може призвести до того, що необхідна інформація може бути невиявлена або взагалі знищена. Тому слідчому при проведенні такого роду дій необхідно заздалегідь організувати участь відповідного спеціаліста.

При проведенні слідчим допитів підозрюваних осіб спеціаліст, задаючи безпосередньо їм запитання, може допомогти слідчому кваліфіковано провести їх допит та глибоко вникнути у суть технологічних процесів виготовлення фальшивок, а також механізму вчинених злочинів у цілому. Виникають ситуації, коли під час допитів, підозрюваний чи свідок можуть приховати відомі їм окремі дані, а іноді вводити слідчого в оману, користуючись недостатнім рівнем обізнаності слідчого у вузькоспеціалізованих питаннях, тому участь спеціаліста в таких випадках у проведенні допитів, на нашу думку, є обов'язковою.

Підсумовуючи, варто наголосити, що значною мірою поширення фальшивомонетництва в Україні сприяє економічний розвиток і міжнародні кримінальні зв'язки злочинців. Про останнє свідчать непоодинокі випадки знешкодження каналів транспортування фальшивих грошей та випадки затримання ділків, які розраховувалися фальшивими грошима за контрабандні товари, наркотики, зброю.

Висновки. Таким чином, варто наголосити, що під спеціальними знаннями, що використовуються в процесі розслідування фальшивомонетництва, слід розуміти систему науково обґрунтованих і апробованих практикою знань теоретичного та прикладного характеру в галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, отриманих внаслідок спеціальної підготовки, підвищення кваліфікації, самоосвіти, наукової діяльності, досвіду практичної роботи за спеціальністю, що не становлять професійних знань суб'єкта доказування і використовуються з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини в кримінальних справах у випадках і порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством.

Залучення спеціаліста, який надає допомогу слідчому у проведенні процесуальних дій у будь-якій формі, у тому числі консультації, повинно бути офіційно відображено у протоколі слідчої (розшукової) дії, оскільки інше не тільки порушує вимоги кримінального процесу, а може мати негативні наслідки для самого процесу доказування. Взаємодія слідчого зі спеціалістами у таких кримінальних провадженнях є невід'ємною, законодавчо обґрунтованою стадією взаємовідносин між цими суб'єктами, спрямованою на оптимізацію діяльності по виявленню, фіксації, вилученню та попередньому дослідженню матеріальних та ідеальних слідів-відображень під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій у провадженнях.

На наше переконання, участь спеціаліста безумовно полегшить процес доказування, дозволить виконати завдання ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України в частині забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, правильно обґрунтувати та описати механізм вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з фальшивомонетництвом, отримати вихідну інформацію про особу-злочинця.

Спеціальні знання є елементом, що визначає процесуально-правовий статус учасників кримінально-процесуальної діяльності. Вони впливають на формування їх прав й обов'язків, систему гарантій, умови та порядок діяльності в процесі розслідування фальшивомонетництва, визначають характерне процесуальне значення результатів, що досягаються під час такої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України: монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 362 с.
2. Ковальов К. М. Визначення давності виготовлення документа: історичний аспект і сучасні тенденції. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 1 (35). С. 19–37.
3. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. уклад.: В. В. Яременко, О. О. Сліпушко. Київ: Аконіт, 2003. Т. 1. 928 с.
4. Мировська А. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2012. 285 с.
5. Пясковський В. В., Черноус Ю. М., Самодін А. В. Криміналістика: підручник. Харків: Право, 2020. 752 с.
6. Арешонков В. В. Теоретичні, правові та праксеологічні засади техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 568 с.
7. Тимчишин А. М. Наукове забезпечення проблем використання спеціальних знань. *Приватне та публічне право*. 2023. № 1. С. 105–112.
8. Підпалій В. В. Криміналістична характеристика та розслідування крадіжок в умовах великого міста: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 214 с.
9. Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2018. 238 с.
10. Копча Н. В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика: монографія. Одеса: «Юридика», 2023. 244 с.
11. Теплицький Б. Б. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2021. 268 с.
12. Кікіничук В. В., Степанюк Р. Л., Юхно О. О. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених на території операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях: науково-методичні рекомендації. Харків: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2018. 48 с.
13. Поляк Ю. П. Застосування технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та використання його результатів під час досудового розслідування: дис. ... докт. філос.: 081 – Право. Львів, 2022. 230 с.
14. Тимчишин А. М. Особливості використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 1. С. 194–200.